

Губкіна А. В. **Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст.: сацыялінгвістычны аспект.** Мінск: БДУ, 2012. 143 с.

На сучасным этапе развіцця лінгвістычнай навукі мова разглядаецца як складанадынамічная сістэма, элементы якой заканамерна звязаны паміж сабой і знаходзяцца ў пэўных адносінах. У гэтай полікампанентнай і зменлівай сістэме вылучаюцца, у сваю чаргу, адпаведна розным узроўням мовы фанетычная, марфалагічная, лексічная і сінтаксічная падсістэмы.

Лексічная падсістэма сучаснай беларускай літаратурнай мовы складалася на працягу многіх стагоддзяў, бесперапынна мяняючыся і ўдасканальваючыся. Стымулямі, пабуджальнымі сіламі ўсіх змяненняў у мове, і асабліва ў лексіцы, з'яўляюцца знешнія (сацыяльныя) і ўнутраныя фактары, якія ў сваім праяўленні ўзаемаабумоўлены і дзейнічаюць сінхронна.

Галоўным фактарам змяненняў заўсёды была і застаецца непасрэдная сувязь мовы з грамадствам. Уплыў грамадства на мову глыбокі і разнастайны. Мова (у тым ліку і лексічная падсістэма) змяняецца і развіваецца таму, што змяняецца само грамадства, яго склад і структура, вытворчыя адносіны, прававое становішча, характар моўных кантактаў і інш. Усе гэтыя сацыяльныя фактары могуць быць спрыяльнымі або неспрыяльнымі як для развіцця мовы ў цэлым, так і для развіцця лексікі.

У перыяды актыўнага функцыянавання мовы найбольш выразна праяўляецца ўзаемадзеянне знешніх і ўнутраных фактараў моўнага развіцця. Знешнія фактары вызначаюць неабходнасць змяненняў, а ўнутраныя рэалізуюць тыя патэнцыяльныя магчымасці, якія закладзены ў мове для іх ажыццяўлення. Напрыклад, развіццё розных сфер вытворчасці і навукі паслужыла знешнім фактарам, які патрабуе стварэння спецыяльнай тэрміналогіі (у тым ліку і назваў асоб паводле роду дзейнасці), а ў спосабах яе стварэння праявіліся патэнцыяльныя магчымасці мовы: утварэнне новых слоў, запазычванне, пераасэнсаванне семантыкі спрадвечных слоў, утварэнне словазлучэнняў і інш. (*геолагаразведчык, вірусолаг, герантолаг, касметолаг, маркетолог, калектар, вадзіцель пагрузчыка* і інш.). Відавочна, сацыяльныя фактары патрабуюць ад слоўнікавага складу мовы бесперапыннага ўзбагачэння, а ўнутрысістэмныя фактары вызначаюць канкрэтныя формы гэтага ўзбагачэння. Таму манаграфія А. В. Губкінай «Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст.: сацыялінгвістычны аспект» – патрэбнае даследаванне, актуальнасць якога абумоўлена тэарэтычным і прыкладным значэннем пэўнага сістэмнага апісання слоўнікавага складу беларускай мовы, а таксама фрагментарнасцю вывучэння гісторыі беларускай лексікалогіі і лексікаграфіі.

Агульнавядома, што лексікалогія, з яе ўвагай да лексічнай семантыкі, цесна звязана і развіваецца паралельна з лексікаграфіяй. Беларускія лексікалагічныя даследаванні з'яўляюцца асновай падрыхтоўкі разнастайных слоўнікаў. З гэтай прычыны ўяўляецца лагічным аб'яднанне ў адно манаграфічнае даследаванне як лексікалагічных, так і лексікаграфічных аспектаў.

У сціслай прадмове акрэсліваюцца задачы работы: сістэматызаваць і каратка апісаць дыферэнцыяцыю лексікі сучаснай беларускай мовы паводле сферы выкарыстання, актыўнасці выкарыстання і стылістычнай афарбоўкі; прааналізаваць асаблівасці фарміравання слоўнікавага складу беларускай мовы ў XX ст. праз фіксацыю невялікай групы агентных назоўнікаў у шматлікіх слоўніках; даць кароткі нарыс гісторыі беларускай лексікаграфіі з акцэнтаваннем на 1920-х гг. XX ст.

Робота складаецца з некалькіх раздзелаў: «Уводзіны. Асноўныя паняцці», «Сацыялінгвістычная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі», «Лексічны патэнцыял беларускай мовы ў лексікаграфічных крыніцах». Акрамя таго, у «Дадатку» змешчаны артыкулы, у якіх выказваюцца меркаванні розных даследчыкаў аб праблемных пытаннях беларускай лексікаграфіі.

Сацыялінгвістычны аспект манаграфіі рэалізуецца праз тлумачэнне сутнасці такіх тэрмінаў, як лексіка, лексікалогія, лексікаграфія, а найперш тэрміна «слова» як цэнтральнай адзінкі мовы, вакол якой упарадкоўваецца і працуе ўвесь моўны механізм. Даследчыца падкрэслівае, што больш дробныя за словы адзінкі (гукі, склады, марфемы) вылучаюцца менавіта ў складзе слова, а больш буйныя (словазлучэнні, сказы) утвараюцца са слоў. Слова – гэта асноўная намінацыйная адзінка мовы, для якой характэрна цэласнасць, выдзяляльнасць і ўзнаўляльнасць у маўленні. Характарыстыка слова як асноўнай адзінкі мовы і лексічнай сістэмы даецца ва «Уводзінах». Акрамя таго, ва «Уводзінах» акрэсліваецца сутнасць тых раздзелаў мовазнаўства, якія звязаны з лексікалогіяй, а таксама асобных адгалінаванняў лексікалогіі. У асобным параграфі першага раздзела аналізуецца лінгвістычныя працы, прысвечаныя праблемам беларускай лексікалогіі, пачынаючы ад канца XVIII – пачатку XIX ст. і да нашых часаў. Аўтарам адзначаецца, што, «нягледзячы на тое, што лексікалогія, як ні адна іншая галіна беларускага мовазнаўства, выключна інтэнсіўна вывучалася ў паслякастрычніцкі перыяд, застаецца яшчэ надзвычай шырокае поле для далейшых лексікалагічных даследаванняў» (с. 10).

У другім раздзеле «Сацыялінгвістычная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі», структурна падзеленым на некалькі асобных параграфіў, спачатку лагічна акрэсліваюцца крытэрыі сацыялінгвістычнай дыферэнцыяцыі лексікі, такія, як сфера выкарыстання, актыўнасць выкарыстання, стылістычная афарбоўка. Потым паслядоўна і адпаведна названым крытэрыям аналізуецца групы слоў: дыялектная лексіка, жаргонная і аргатычная лексіка; нейтральная лексіка; кніжная лексіка, размоўная лексіка. Кожная з названых груп слоў разглядаецца паводле схем: а) дакладная дэфініцыя; б) магчымыя падгрупы або разнавіднасці; в) ілюстрацыйны матэрыял. Такі падыход дазволіць выкарыстаць манаграфію А. В. Губкінай у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў лінгвістычных спецыяльнасцей пры вывучэнні названага раздзела. Акрамя таго, параграф «Стылістычная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі» змяшчае неабходны матэрыял аб асноўных напрамках стылістыкі, аб лексічным і граматычным значэнні слова, аб структуры лексічнага значэння і

канатацыі, што таксама дазволіць рэалізаваць вучэбны патэнцыял манаграфіі.

Важным і неабходным уяўляецца, на нашу думку, разгляд у рабоце пытанняў гісторыі лексікаграфіі, непарыўна звязанай з гісторыяй грамадскага і культурнага развіцця таго народа, якім яна створана і якому належыць. Аўтар манаграфіі падрабязна расказвае аб стварэнні слоўнікаў на славянскіх землях, аб лексікаграфічнай працы на Беларусі, пачынаючы з глосаў Францыска Скарыны. У рабоце аналізуюцца найбольш значныя, на думку даследчыцы, тлумачальныя, дыялектныя, тэрміналагічныя, перакладныя і іншыя лексікаграфічныя выданні. Асноўная ўвага ўдзяляецца слоўнікам, створаным у 1920-х гг.

Лексічны патэнцыял беларускай мовы ў лексікаграфічных крыніцах XX ст. акрэсліваецца ў асобным параграфу праз аналіз адлюстравання дыферэнцыяцыі агентыўных назваў, або назваў асоб паводле дзейнасці. Аўтар традыцыйна падае дыферэнцыяцыю назваў асоб у залежнасці: а) ад актыўнасці ўжывання; б) наяўнасці размоўнага кампанента (стылістычнай афарбоўкі); в) тэрытарыяльнага пашырэння (сферы выкарыстання). Ілюстрацыйны кампанент даследавання А. В. Губкінай змяшчае матэрыял аб лексічных адзінках, які будзе карысным не толькі для лінгвістаў, але і для ўсіх тых, хто цікавіцца мовай. Аўтар падрабязна акрэслівае дыферэнцыйную характарыстыку назваў у розных слоўніках. Прааналізаваны матэрыял дазваляе зрабіць вывад аб тым, што адна і тая ж назва можа мець у розных слоўніках розныя паметы паводле сферы выкарыстання, стылістычнай афарбоўкі, актыўнасці ўжывання (напрыклад, *вайсковец*, *дарадца*, *крамнік*, *ратай* і інш.). На думку аўтара, непаслядоўнасць падачы памет у

розных слоўніках, з аднаго боку, сведчыць пра незавершанасць працэсу фарміравання стылістычных пластоў лексікі, з другога – паказвае на незбалансаванасць і разнабой у лексікаграфічнай працы. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле той або іншай прыметы – натуральны працэс развіцця мовы, на які ў значнай ступені ўплываюць разнастайныя фактары, у тым ліку і экстралінгвістычныя. Таму ўключэнне ў змест работы артыкулаў вядомых мовазнаўцаў, у якіх уздымаюцца сур'ёзныя пытанні фарміравання і выкарыстання лексікі беларускай мовы (на матэрыяле ТСБМ), будзе карысным не толькі пры вывучэнні студэнтамі ўстаноў вышэйшай адукацыі раздзела «Лексікалогія» курса «Сучасная беларуская літаратурная мова», але і пры вывучэнні дысцыпліны «Гісторыя беларускай мовы».

Праца А. В. Губкінай «Лексікалогія і лексікаграфія беларускай мовы XX ст.: сацыялінгвістычны аспект» дае ўяўленне пра гісторыю лексікалогіі і перспектывы вывучэння лексікі, пра сацыялінгвістычную дыферэнцыяцыю беларускай лексікі, пра некаторыя гістарычныя аспекты беларускай лексікаграфіі і адлюстраванне дыферэнцыяцыі беларускай лексікі ў слоўніках паслякастрычніцкага часу. Канкрэтныя моўныя факты, прааналізаваныя ў манаграфіі, будуць спрыяць далейшай распрацоўцы пытанняў лексікалогіі і лексікаграфіі, могуць быць выкарыстаны ў практыцы выкладання курсаў «Сучасная беларуская літаратурная мова», «Гісторыя беларускай мовы», пры чытанні спецкурсаў, пры падрыхтоўцы спецсэмінараў, курсавых і дыпломных прац па праблемах лексікалогіі і лексікаграфіі на філалагічных факультэтах вышэйшых навучальных устаноў Беларусі.

М.С. Ржавуцкая,

кафедра беларускага мовазнаўства БДПУ імя Максіма Танка

Предраг Пипер. **Лингвистичка русистика:** студије и чланци. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012. 560 с.

Предраг Пипер. **Лингвистическая русистика:** исследования и статьи. Белград: Филологический факультет Белградского университета, 2012. 560 с.

В прошлом году увидела свет новая книга академика Сербской академии наук и искусств профессора Предрага Пипера «Лингвистичка русистика». Две статьи П. Пипера уже публиковались в нашей стране; см.: «Спроба сінтаксічнай тыпалогіі польскай і сербскай моў» (Паланістыка. Мінск, 2004) и «О контактоустановливающих диалогах в русском в сопоставлении с сербским» (Национально-культурный компонент в тексте и языке. Минск, 2005). В рецензируемом издании собраны исследования, написанные по-сербски и по-русски в 1977–2012 гг. Они объединены в четыре раздела: «Начала», «Сравнения», «Обзоры» и «Рецензии». В начале каждой работы приводятся сведения о первой публикации, а в конце – библиография.

Хотя в названии рецензируемого издания присутствует только русский язык, в книге анализируются и

другие славянские языки: наравне с русским – сербский, менее подробно – словенский, македонский, болгарский, польский и чешский. Большинство работ имеет сопоставительный характер и вводит читателя в широкий типологический контекст, так что книга будет, несомненно, полезна широкому кругу лингвистов.

На протяжении всей своей деятельности ученый уделяет большое внимание истории славистики. Благодаря ему лучшая в бывшей Югославии филологическая библиография – именно по лингвистической русистике (см. издания [Пипер 1984], [Пипер 1990], [Кончаревіћ, Трнавац 2004], [Вићентић, Пипер 2006]). Часть ее П. Пипер составил сам (Библиографија југословенске лингвистичке русистике: 1945–1975 (Нови Сад, 1984), Библиографија југословенске лингвистичке русистике: 1976–1985 (Нови Сад, 1990); Библиографија српске лингвистичке русистике: 1991–2000 (Нови Сад, 2006; в соавт. с Б. Вићентић); Прилози историји српске славистике. Београд, 2011), часть – его коллеги и ученики (Кончаревіћ К., Трнавац Р. Библиографија југословенске лингвистичке русистике: 1986–1991 (Нови Сад, 2004).

И в рецензируемом издании автор постарался рассказать о людях и книгах, сыгравших важную